

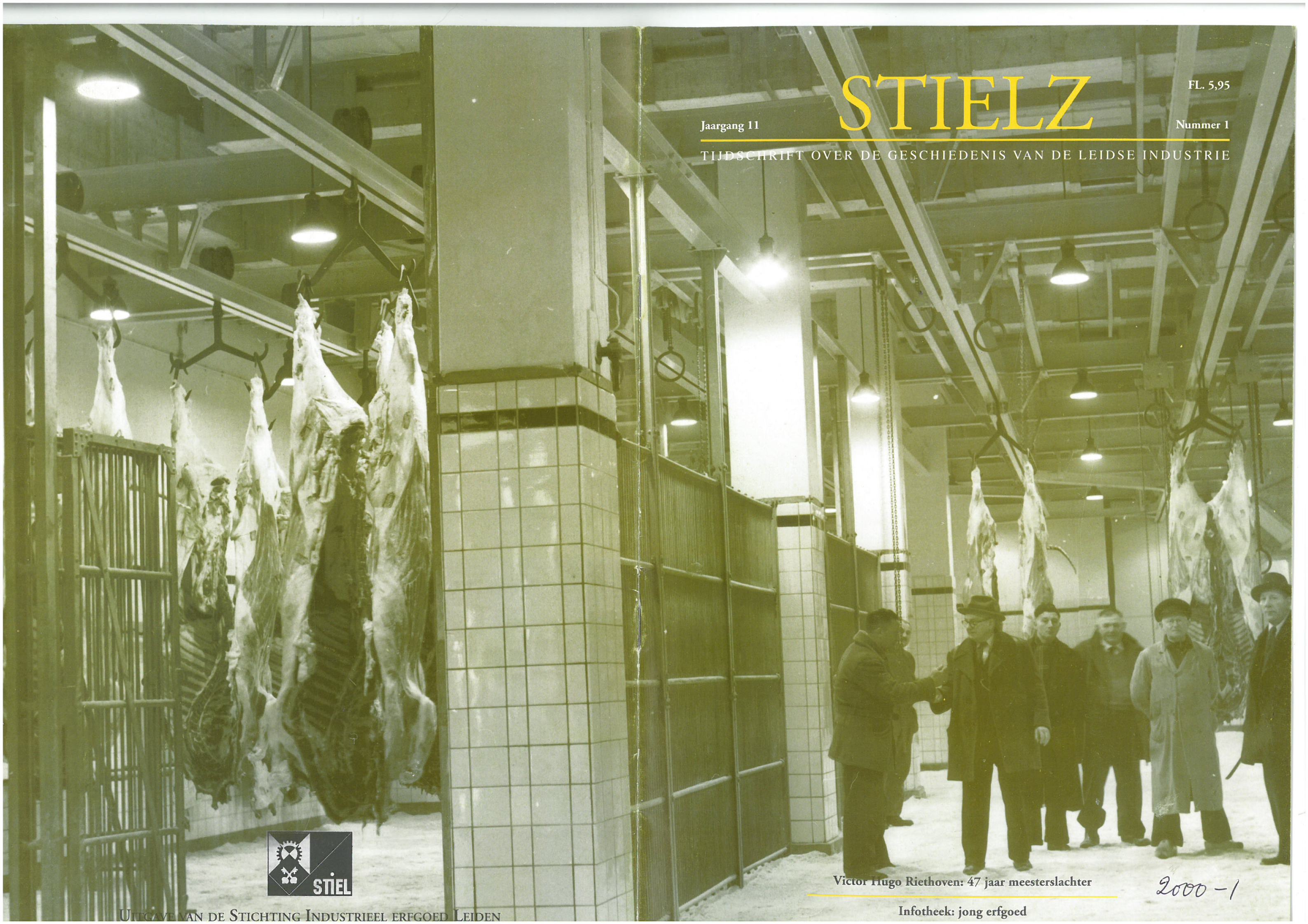
STIELZ

FL. 5,95

Jaargang 11

Nummer 1

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN DE LEIDSE INDUSTRIE

Colofon

Stielz Jaargang 11 (2000) Nummer 1
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor Stielzaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumenten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'Geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van Stiel: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres: Hogewoerd 125, 2311 HK Leiden. Tel. 071-5125877. Een jaarabonnement op Stielz kost minimaal fl. 20,- voor vier nummers. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op bankrekening 33.55.36.018 of girorekening 10.39.391.

Donateurs van Stiel ontvangen het blad gratis. Nieuwe donateurs kunnen zich voor minimaal fl. 27,50 per jaar aanmelden bij het secretariaat. Losse nummers fl. 5,95.

Redactie:

Eric Jan Weterings, Palestrinastraat 13-hs, 1071 LC Amsterdam, tel. 020 - 6648296, ejweterings@planet.nl (hoofdredactie), Sophie Verburgh (vormgeving en eindredactie), Niek Bavelaar n.jbavelaar@freeler.nl (foto's), Henk Budel (secretaris), Wibo Burgers, Raymond Peil.

Distributie: K. Ravensbergen, Snippenhoek 4, 2317 WX Leiden, tel. 071 - 5212605

Druk: Drukkerij Labor Vincit, Leiden

Omslagontwerp: Donna Smith

Medewerkers aan dit nummer:

Niek Bavelaar werkt bij de Universiteit Leiden. Hij is 'huisfotograaf' van Stiel (Tel. 071-5149863).

Henk Budel is organisatie-adviseur in ruste en voorzitter van Stiel. Wibo Burgers is journalist/publicist, voormalig adjunct hoofd-redacteur van het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP) en bestuurslid van Stiel.

Korrie Korevaart is Neerlandica en werkt bij de Universiteit Leiden.

Genus Nusteling is maatschoenmaker en actievoerder.

Raymond Peil is journalist bij de Geassocieerde Persdiensten (GPD) en jurist.

Fred Sengers is voorzitter van Stiel en journalist.

Heiko Tjalsma is historicus en werkzaam bij het Nederlands Historisch Data Archief (NEHA).

Eric Jan Weterings is historicus. Hij is eindredacteur van het ANP.

Stielz komt mede tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven:

Dieben BV Beheersmij

Djoser BV te Leiden

Research voor Beleid BV

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden: Drs. F. Sengers (voorzitter), J.J. Gijsman (penningmeester), Mr. Ir. L. Barendregt, Drs. E. van Beijnen-Wentink, W. Burgers, Drs. H.D. Tjalsma, Drs. E.J. Weterings.

Foto omslag:

Gezicht in het voorkoelhuis van het hoofdgebouw van het Openbaar Slachthuis, Pasteurstraat 1-3. Slagers en groothandelaren kijken en kopen er hun vlees (foto 1953).

Dit is een van de gebouwen op het slachthuisterrein die dit jaar gesloopt zullen worden. Slechts de meest karakteristieke gebouwen blijven als monument van het Leids verleden bewaard; de rest van het terrein zal worden gebruikt voor woningbouw.

Over de geschiedenis van het Gemeentelijk Slachthuis en de laatste Leidse meesterslachter: zie het hoofdartikel vanaf pagina 4.

Foto: Gemeentearchief Leiden

Redactioneel

'Tijdschrift over de geschiedenis van werkend Leiden' is de nieuwe ondertitel op de omslag van deze Stielz. Dat laatste stond aanvankelijk voor de afkorting 'Stichting Industrieel Erfgoed Leiden Zaken', zeg maar het clubblad van Stiel. Aanvankelijk gestencild en gevuld met kopieën van elders verschenen verhalen over het behoud van oude industriecomplexen groeide het blad in tien jaar groter naar een periodiek dat de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving beschrijft. Het is ook niet langer louter een clubblad, maar een tijdschrift dat op een groot aantal verkooppunten in en rond Leiden verkrijgbaar is.

De - vrijwel verdwenen - Leidse industrie heeft nog steeds een prominente plaats in het blad. Neem bijvoorbeeld het verhaal over de Hollandse Constructie Groep, eens de grootste particuliere werkgever van Leiden. Nog geen tien jaar geleden verdween dat internationaal toonaangevende metaal- en constructiebedrijf uit de Sleutelstad.

Op het voormalige HCG-terrein zijn inmiddels huizen gebouwd en op een ander complex vlakbij de binnenstad staat binnenkort hetzelfde te gebeuren: eind vorig jaar sloot het in 1903 in gebruik genomen Leidse slachthuis zijn deuren. De Leidse meesterslachter Victor Hugo Riethoven werkte er bijna 47 jaar en haalt aan die periode herinneringen op.

Meelfabriek De Sleutels aan de Oosterkerkstraat is een verhaal apart. Jarenlang spanden Stiel en andere organisaties zich in om tenminste een deel van dit 'lelijkste gebouwencomplex van Leiden' te behouden. De nieuwe voorzitter van Stiel meldt de laatste stand van zaken.

Een nieuwe voorzitter betekent dat de oude is vertrokken. Henk Budel was een van de bekende 'nieuwe' monumentenbeschermers van Leiden. In het Leidsch Dagblad en andere periodieken pleitte hij 13 jaar lang voor het behoud van fabrieksgebouwen, bruggen en ander 'industrieel erfgoed'. Hij deed dat uit hoofde van het voorzitterschap van Stiel, een organisatie die hij mede heeft opgericht. Budel blijft het overigens Leidse en andere lokale bestuurders lastig maken, want hij gaat aan de slag als redacteur van dit blad.

Het begrip 'recente geschiedenis' wordt in dit periodiek breed opgevat. De aan de Universiteit Leiden verbonden neerlandica Korrie Korevaart bespreekt een gedicht van Isaäc Pieter de Vooys (1875-1955). Hij was onder meer hoogleraar in Delft, directeur van de Algemeene Kunstzijde-Unie en vriend van de dichter (en Leids hoogleraar) Albert Verwey. Dichters en ingenieurs zijn bij uitstek 'scheppers', was de essentie van zijn oratie in 1911.

Een handvol enthousiastelingen schiep dit blad, dat dankzij een aantal sponsors in een fraai jasje kon worden gestoken. Sponsor als lezer vooral mee door het aan te schaffen, maar ook uw herinneringen aan het recente verleden van Leiden met de redactie te delen. Ook u hebt misschien een verhaal dat voor veel anderen interessant is. Het redactieadres staat linksboven op deze pagina.

Eric Jan Weterings

Inhoud:

Colofon	2
Redactioneel	2
Infotheek: jong erfgoed	3
Verto de geschiedenis in	3
Victor Hugo Riethoven: 47 jaar meesterslachter	4-6
Feuilleton: Nieuw Werklust	7
Monument	8
HCG 85 jaar	9
Muze van bedrijf & techniek	12
Meelfabriek	13
Gravures	14
Korte berichten	15
StielZaken	16-18

Jong erfgoed herrijst uit de as

Bij verdwenen Leidse bedrijfs-takken denken de meeste mensen aan voor de hand liggende sectoren als de metaal en de textiel. Aan het eind van de jaren tachtig leek in Leiden met informatiseringsbedrijven een nieuwe branche te ontkiemen. De bekendste vertegenwoordiger daarvan was Infotheek, dat in 1991 failliet ging.

Dit jaar maakt het bedrijf verrassend wat in hedendaags jargon heet 'een doorstart'.

De geschiedenis van computer-handel Infotheek leek aanvankelijk een klassiek succesverhaal. Oprichter en grootaandeelhouder Wim van Leenen begon zijn bedrijfje thuis op een klein kamertje. Na een snelle expansie volgde in 1989 als een van de eerste automatiseringsbedrijven een notering op de Amsterdamse effectenbeurs. Te snelle expansie leidde echter twee jaar later tot faillissement. Infotheek was overigens niet de enige in de branche die tenonder ging. In 1992 ging het Leidse automatiserings-concern Kern Groep failliet. Dit bedrijf was de grootste dealer van Tulip-computers in Nederland. Andere, niet in Leiden gevestigde, high-tech bedrijven die het in die jaren niet redden waren

Gloednieuw industrieel erfgoed: Niet lang voor in 1991 Infotheek failliet ging, nam het bedrijf zijn intrek in dit futuristisch ogende spiegelpaleis aan de Einsteinweg/hoek Plesmanlaan. Tegenwoordig biedt het gebouw onderdak aan het Rijksherbarium.

onder meer Newtron, HCS en Siemac. Sinds het faillissement van Infotheek in 1996 werd beëindigd, leidde het bedrijf een slapend bestaan. Na lang overleg werd eind vorig jaar duidelijk dat Infotheek 37,5 miljoen gulden fiscaal mag compenseren als het opnieuw zou beginnen. Van Leenen wil de activiteiten van drie ondernemingen, waarvan hij ten dele of helemaal eigenaar is, in het nu lege

Infotheek inbrengen: Restart (tweede-hands computers), QSI (handel in onderdelen) en Infotheek Networks (service). Bij die drie bedrijven werken nu 60 mensen.

Eric Jan Weterings

Verto eindelijk op weg naar de geschiedenisboekjes

De voormalige touw- en kabel-fabriek Verto sloot in 1993 haar poorten, maar het bedrijf is officieel nog steeds niet gescheiden. In het in 1999 verschenen boek Leids Fabrikaat 2 werd die historie-met-een-open-eind uitgebreid beschreven. In januari 2000 is Verto Staalkabel officieel failliet verklaard. Maar ook daarmee is het verhaal nog steeds niet af.

Verto was (onder meer) gevestigd op een industrieterrein in Leiderdorp, vlak bij de stadsgrens met Leiden. Toen het bedrijf in 1993 surséance van betaling kreeg, betekende dat in de praktijk dat de activiteiten werden gestaakt. De verdere afwikkeling leidde tot jarenlang juridisch getouwtrek. Bewindvoerders en de Vereniging van Effectenbezitters stelden voormalige bestuurders en commis-

sarissen wegens vermeend wanbeleid aansprakelijk voor de verliezen van Verto. Uiteindelijk bepaalde de rechter dat die claims niet gegrond waren.

Schuldeisers

Door deze procedures behielden de 700.000 aandelen Verto nog steeds een beursnotering, zij het in de afdeling 'niet officieel genoteerd'. In dezelfde rubriek stond ook nog voor ruim tien miljoen gulden aan obligaties (van duizend gulden per stuk) genoteerd.

Curator J. Houthoff maakte in januari bekend dat de obligatiehouders waarschijnlijk zo'n 12,4 miljoen gulden krijgen uitgekeerd, goed voor ongeveer 40 procent van de waarde. Preferente en concurrerende schuldeisers krijgen 100 procent van de uitstaande schuld. De 'gewone' aandeelhouders krijgen niets.

De curator verwacht over twee jaar het faillissement af te ronden. Pas dan kan Verto echt de geschiedenisboekjes in.

Eric Jan Weterings

Victor Hugo Riethoven: "Sluiking slachthuis leidt tot badkuippraktijken"

Leidse slachter stopt na 47 jaar

Stier nummer 2114 ging eind vorig jaar als allerlaatste onder het mes bij Victor Hugo Riethoven. In de kleine hal van het Leidse slachthuis op de hoek van de Pasteurstraat en de Maresingel had de meesterslachter drie kwartier nodig om het dier ritueel te slachten. Aan het begin van het nieuwe jaar kijkt hij vanuit zijn huis aan de Pasteurstraat uit op het voormalige slachthuisterrein. De varkenshallen en de kalverhallen zijn al tegen de vlakte, terwijl asbestverwijderaars druk doende zijn het gevaarlijke goedje van andere gebouwen te verwijderen. Op zijn 15e liep Riethoven voor het eerst als hulpje rond op het complex en na bijna 47 jaar vindt hij het jammer dat hij niet verder kan. "Ik heb een mooie tijd gehad met een mooi vak. Maar je moet reëel blijven: het slachthuis draaide al jaren met verlies en waar vind je als gemeente zo'n grote nieuwbouwlocatie vlak bij de binnenstad?"

"Ik ben naar het slachthuis meegenomen door mijn vader, kort na de oorlog. Van hem heb ik het vak geleerd. Hij had een paardenslagerij in de Janvossensteeg. Na verloop van tijd ging hij als paardenslager bij het slachthuis werken, door de nood gedwongen.

Negen jaar was ik toen mijn moeder stierf. Mijn vader bleef zitten met elf, twaalf kinderen en dan wordt het moeilijk. Verder zijn er ook nog vijf dooie kindertjes geweest, maar dat zag ik pas veel later in het paspoort van mijn vader. Maar ja, dat was een heel andere tijd.

Van mijn vader heb ik nog gehoord over de omstandigheden in de oorlog. Met die moffen hier had je een worstmakerij en alles, die lui hadden geen gebrek. Er was strenge controle als je het terrein op en af ging, maar er ging een hoop worst, zo hup, in de kousen mee naar buiten. En als kind kon je nog eens een stukje vet meepikken, nou dat was wat."

Koeien en paarden

"Een beest doodmaken, is dat moeilijk? Ja en nee. Met koeien heb ik geen moeite, maar met paarden wel. Mijn eigen kinderen hebben paarden, daar deden ze in het weekeinde dressuur mee. Dat is leuk, dan kijk je anders tegen die beesten aan. Ik heb wel gehad dat paarden moesten worden afgemaakt, waar dan de hele familie bij was, kinderen die zo'n beest nog een laatste snoepje geven. Man, ik heb daar bij staan janken.

Maar ik heb in al die jaren ook veel gelachen hoor. Ik heb eens anderhalf uur op het dak gezeten, want ik had een dolle stier achter me aan. Komt die boer aanlopen en roept 'poesie, poesie'.

Daar reageerde dat beest op, want die boer had hem grootgebracht.

Varkens deden we in een aparte hal, dat was een apart bedrijf, ook toen het nog van de gemeente was. Ik woonde een tijd lang in de Groenordstraat en daar werd ik 's ochtends altijd wakker van

twee weken.

Ik heb altijd zelfstandig gewerkt. Vroeger hoefde je geen diploma's te hebben. Wel stond er altijd een keurmeester bij. Liet je iets vallen op de grond, dan werd het direct afgekeurd. Je moest je ook altijd melden

bij de portier, je mocht nooit met een vuile overall het terrein af."

Leiden had eigen keurmeesters, die hun eigen kantoor op het terrein hadden. Er waren er maar een paar die konden zien dat een koe gespoten was. Dan is bij zo'n beest de zuurgraad te hoog. Dat kon ik zo voelen aan het vlees. Als het plakke, was het niet goed. Thuis kan je ook zien. Heb je een lappie vlees in de pan, dan moet er een beetje bloed uit komen, vlees-sap. Als er water uit komt, heb je hormonen.

Je hebt keurmeesters, die waren echt recht. Op een gegeven moment durfden die het terrein niet meer op, vanwege de grossiers en de slagers. Dat gebeurt overal, ook hier.

Toen het slachthuis een bv werd, mochten de keurmeesters om negen uur 's ochtends komen. Maar als je gaat beginnen om zes uur, wie weet wat je dan aan kan rommelen?

In die bijna 47 jaar is veel veranderd in de slachterij en dat kan ik in een paar woorden samenvatten: het is één grote zooi geworden. Neem nou de noodslachtingen, die in opdracht van de gemeente werden uitgevoerd. Ik heb in 47 jaar nog nooit een cent van de gemeente gezien. Dag en nacht stond ik er voor klaar, we gingen nooit op vakantie. Daar houden we trouwens ook niet van. Bij het afhakken van de horens, zag ik de laatste jaren steeds meer dieren met gezwellen. Dat zagen die keurmeesters niet. Ook bij het villen,

Riethoven aan het werk, maart 1985.

het gekrijs van die beesten. Je hoeft maar naar ze te wijzen of ze beginnen al te krijsen. Maar ja, vertel dat maar eens aan die dierenbeschermers. Ook konijnen heb ik veel gedaan, maar dat is al heel lang geleden. Met de kerst werden er honderden van die beesten geslacht. Dat durfden de mensen niet zelf."

Keurmeesters

"Het slachthuis is lang een gemeentelachterij geweest, een openbaar slachthuis waar iedereen kon komen om z'n beestje te laten slachten. Behalve dan op 3 oktober, want dat was een officiële feestdag. In de jaren na de oorlog, toen ik begon, kocht een slager een beestje op de markt en dat liet hij dan door een zelfstandig werkende slachter slachten. Soms kwamen er zeven tegelijk, soms kwam er een in de

Gemeentelijk Slachthuis aan de Pasteurstraat voorgoed gesloten

Historisch complex moet na 97 jaar wijken voor woningbouw

Vanaf de middeleeuwen werd in Leiden volgens de regels van officiële slachtverordeningen op vaste plaatsen in de stad vee geslacht en verhandeld. Om de inning van vleesaccijnzen zo eenvoudig mogelijk te maken, concentreerde het stadsbestuur deze praktijken op enkele aangewezen plaatsen. De eerste Leidse vleeshal stond dan ook eeuwenlang dicht in de buurt van het bestuurscentrum, het Stadhuis aan de Breestraat. In de negentiende eeuw werd enige tijd ook een filiaal gebruikt aan het Havenplein en van 1883-1903 was de voorloper van het Gemeentelijk Slachthuis, 'de dienst ter vleesch- en veekeuring' gevestigd in het accijnshuisje bij de Hooglandse Kerk.

Tegen het einde van de 19e eeuw leidden ontwikkelingen in de bacteriologische wetenschap en de diergeneeskunde tot meer aandacht voor een aparte en meer hygiënische aanpak van het slacht- en slagersbedrijf. De Leidse inspecteur voor vee- en vleeskeuring en later eerste directeur van het slachthuis, D.A. de Jong, (zie foto) pleitte daarom vanaf 1893 voor een openbaar, gemeentelijk abattoir. Dit plan zou 10 jaar later gestalte krijgen in het Gemeentelijk Slachthuis, dat nu, krap drie jaar voor z'n eeuwfeest, de deuren heeft moeten sluiten.

Aan de Pasteurstraat staat nu nog het gehele complex van stallen, koelhuizen, uitbeenhallen, darmwasserij, etc., dat dateert uit het begin van de vorige eeuw. Het complex is ontworpen onder verantwoordelijkheid van gemeentearchitect H. Paul, die vooral de moderne Duitse slachthuizen uit die tijd als voorbeeld nam. Over de precieze samenstelling van het complex door de jaren heen, zie StielZ nr. 1, jaargang 10 (1999).

Al in 1992 hield de Taakgroep Selectie van Stiel zich met het slachthuis bezig, omdat toen bekend werd dat eerlang het terrein een nieuwe bestemming zou krijgen. Stiel stelde toen voor enkele onderdelen van het

monumentale complex aan te wijzen als gemeentelijk monument: de voormalige directeurswoning, het administratiegebouw, het kantinegebouw, de hoofdtoegang en het terreinafscheidingshek, de noodslachthal en de stallen. Deze markante gebouwen zouden de herinnering en de sfeer van het oude bedrijf levend kunnen houden, geïntegreerd en wel in de nieuwe bebouwing van het terrein.

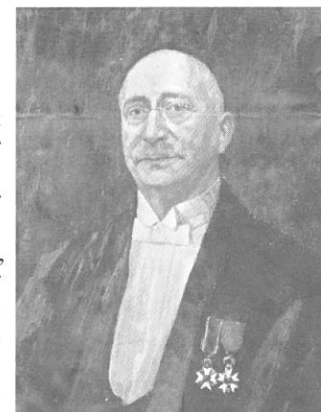
Tot veler verwondering volgde op deze Stiel-voordracht in 1994 een advies van de monumentencommissie aan het college van B&W om toch het hele slachthuiscomplex

de gemeentelijk monumentenstatus te geven. Weer twee jaar later was echter nog geen enkel gebouw tot monument verklaard, terwijl diverse ontwikkelaars, architecten en woningbouwverenigingen wel in gesprek waren met de gemeente over de ontwikkeling van het terrein als woningbouwlocatie.

Wat die gesprekken opleverden bleef ook weer lange tijd onduidelijk. Begin 1999 was van monumentenstatus nog altijd geen sprake en leek het erop dat de sloop van het hele complex elk moment kon beginnen. Op welke gronden het gemeentebestuur nu tot behoud van het ene en sloop van het andere gebouw heeft besloten, zal waarschijnlijk voor altijd een raadsel blijven. Haar eigen monumentenadvies-commissie heeft in ieder geval niet zijn zin gekregen: op 10 januari 2000 is echt alle bedrijvigheid, ook de laatste noodslachting, beëindigd.

Volgens slachtersechtbaar Riethoven, sinds jaren woonachtig in de vroegere inspecteurswoning aan de Pasteurstraat, zullen de reeds in 1992 door Stiel voorgedragen karakteristieke gebouwen gespaard blijven. Maar met of zonder behoud van gebouwen: zonder een fatsoenlijke slachterij in de gemeente gaat Leiden toch iets wezenlijks missen.

SV

kwam ik regelmatig van die knobbeltjes tegen. Die worden gewoon weggesneden! Beesten met trombose, beesten vol bacteriën, dat gaat allemaal gewoon de verkoop in. Het gaat alleen maar om geld. Vlees is tegenwoordig maar een enge toestand.

De slachters hebben trouwens altijd netjes gewerkt, je had in Leiden echt een gouden ploeg mensen. Dierenmishandeling was bij ons niet aan de orde. Je werkte voor jezelf, maar toch deelden we vaak, ook al ging het maar om een paar gulden. Je had geen kinderbijslag, niks.

Als zelfstandig slachter ging ik de hele regio door. Vroeger ging ik op de fiets naar Alphen voor een tientje. Nu kost het met de auto 50 gulden en dan verdienen ik nog niks. Maar goed, het is mijn hobby, ik wil het goed doen, ik heb plezier in het werk."

Badkuippraktijken

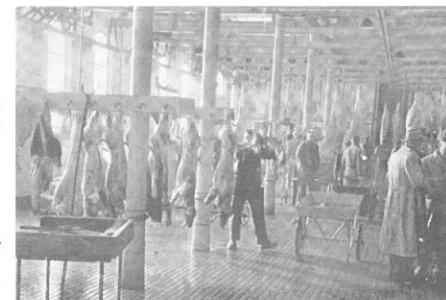
"De sluiting van het slachthuis gaat nog grote problemen opleveren. Mensen konden hier hun dode huisdier kwijt. Hele tonnen vol dooie honden en katten

hadden we. Die gingen naar de verbranding, of er werd veevoer van gemaakt. Waar moeten die mensen nu naar toe? Die zie ik echt niet met hun dooie hond op de achterbank naar Alphen rijden.

Dode dieren bij boeren is hetzelfde verhaal. Als een boer een dood schapie had, kon hij dat hier gratis afleveren. Nu kost het zestig gulden om het op te laten halen, dus wat doet zo'n man? Die douwt dat beest de grond in.

Bij boeren wordt ook veel thuis geslacht, hoewel het officieel verboden is. Dat vlees is voor eigen consumptie, dus dat gaat lekker de vriezer in. En als ze je pakken, krijg je honderd gulden boete, dus wat zou dat nou?

In het voorjaar, na de ramadan, vieren de islamieten hun offerfeest. Duizenden schapen werden er dan ritueel geslacht hier. Je had ze moeten zien, hele families graaien in de darmen met de stront er nog in. Die beestjes werden hier vakkundig geslacht met scherpe messen, zodat ze niet hoeven te lijden. Die mensen kunnen nergens meer terecht, dus dat worden badkuip-

Runderen aan de haak: verkoop aan slagers

praktijken. Je maakte wel eens wat mee met die buitenlanders. Komt er een met een ooi, een prachtbeest, maar die mensen hebben liever een ram. Ik trek een paar van die kloten van een ram, plak ze aan die ooi en hopla, iedereen tevreden.

Ambacht

Slachten was de laatste jaren niet rendabel meer. Vroeger slachtte je zo'n 200 koeien per dag en de laatste tijd zo'n 200 per jaar. Verder kreeg je steeds strengere wetten, over chemicaliën en hygiëne en weet ik wat niet al.

Het terrein werd ook te duur. De laatste tien jaar was het geen gemeentelijk slachthuis meer, maar werd het door een bv geëxploiteerd. Die betaalde 43.000 gulden huur aan de gemeente en ze hadden per jaar een energierekening van 24.000 gulden. En een koe slachten kostte hier 200 gulden.

Ik vind het niet jammer dat het grootste deel tegen de vlakte gaat. Zo gaan die dingen. Toen ik hier 47 jaar geleden kwam, hoorde ik hetzelfde. Toen dacht ik nog, wat moet ik nou, dat slachten is mijn hele leven.

Ik weet nog goed dat een van de eerste weken dat ik er werkte een man tegen mijn vader zegt 'geef die jongen een schop, die leert het nooit'. Nou, ik heb ze allemaal uitgelachen. Ik heb altijd hard gewerkt, ziek of niet ziek. Ik was soms zeker dan die beesten zelf, maar ik kwam wel. Dag en nacht.

Wel is het jammer dat het oude slachtambacht is verdwenen. Een koe bij voorbeeld, hak je niet meer door midden, maar zaag je binnen een paar seconden in tweeën. Het gaat veel sneller, maar het resultaat is minder. Met zagen verbrand je als het ware, je

verpulvert.

Zo'n veertien jaar woon ik nu in het huis van de vroegere hoofdkeurmeester aan de Pasteurstraat. Dat had ik nooit gedacht. Als kind keek je huizenhoog tegen die mensen op, daar liep je met een grote boog omheen.

Ik heb een mooie tijd gehad, maar ik ben er niet rijk van geworden. Sommige collega's wel, maar die zijn allemaal jong gestorven. Die aten hun leven lang hormoon vlees. Dan ga je toch wel denken."

Eric Jan Weterings
Sophie Verburgh

Stallen, ca. 1903. Foto: Paul Zevenhuizen

Overige foto's: collectie Riethoven

'Voorwaardelijk Goedgekeurd'

Irene Riethoven-Bosman dreef 25 jaar een winkeltje op het slachthuissterrein, waar vlees van noodslachtingen werd verhandeld. Voor gereduceerde prijs werd daar het zogenoemde voorwaardelijk goed-gekeurd vlees verkocht, afkomstig van zieke dieren of beesten die tijdens het transport waren overleden. Nadat het op het laboratorium was onderzocht, mocht het alleen ter plekke worden verkocht.

"Ik ben hier in de buurt opgegroeid. Toen ik klein was, gingen ze met bellen de buurt rond als er een noodslachting was geweest. Dan stond er al snel een hele rij mensen te wachten. Ik stond daar vaak tot 's ochtend half negen in de rij, daarna moest ik naar school. Dan nam mijn moeder mijn plaats over. Allerlei mensen kwamen daar: politieagenten, advocaten, oude vrouwtjes die het niet breed hadden tot studenten die niet wisten hoe ze vlees moesten klaarmaken. Studenten zag je de laatste jaren nauwelijks meer, die eten tegenwoordig junkfood.

Met dat vlees dat ik later zelf verkocht was overigens niks mis. Ik heb het zelf 25 jaar gegeten. Als er eens mensen aan de winkel kwamen die geen geld hadden, kneep ik wel eens een oogje toe. Dan zei ik van, joh, neem maar mee.

Rundvlees van de goedkopere lappen. Die kostten destijds zo'n zes à zeven gulden. Goed voor de haché of de hutspot, maar dan wel heerlijk lang laten sudderen. Maart 1985.

In het begin, zo midden jaren zestig, zetten we advertenties, dat de verkoop 's middags om twee uur zou beginnen. Dan stond er 's ochtends om half negen al een rij. Ik had zo'n 400 klanten uit de hele regio, soms hele families. Dan belde ik een vaste klant en dan waren er gelijk veel meer

mensen op de hoogte. De slagers waren niet blij met die noodslachting, want dat kostte ze klandizie. Maar als ik weer eens een koe had, kwamen ze zelf ook wel.

Er zijn mensen geweest die hier veertig, vijftig jaar kwamen. Officieel mocht je maar drie kilo per persoon verkopen, maar er waren mensen van buiten de stad die vijftig kilo meenamen. Dan gingen ze steeds een blokje om en dan sloten ze weer aan in de rij. Er kwamen ook veel mensen met grote gezinnen. Ik heb eens een man van de zwarte-kousenkerk gehad, die wilde het netjes volgens de regels doen. Nou, dat kon makkelijk. Ik gaf al zijn kinderen drie kilo. Stieren werden soms afgekeurd omdat ze stonken. Daar werd ook wel eens mee gesmokkeld. Als je ze uien laat eten dan stinkt zo'n beest. Dan moesten ze naar de noodslacht, want slagers kunnen er niks mee, je kunt er geen worst van maken. Maar wij hebben er heerlijke entrecotjes van gegeten, daar hoefde geen zout op! Ook het gehakt van die noodslachting was prima. Mijn man haalde elk hard stukje eraf en dan had je echt een gouden balletje.

Over de voornamen Victor Hugo weet ik nog een mooie anekdote. Veel mensen denken dat mijn man naar die Franse schrijver is vernoemd. Maar volgens mij komt zijn naam van de sigaren die zijn vader rookte!

EJW

Nieuw Werklust: het verhaal gaat verder....

De eeuwenoude dakpannenfabriek Nieuw Werklust (NWL) in Hazerswoude wordt met sloop bedreigd. Actievoerder Ginus Nusteling is al maanden druk doende het historisch interessante complex te redden. Hieronder het vervolg van zijn belevenissen.

Na een periode waarin weinig nieuws was te melden over Nieuw Werklust, komt er weer vaart in de ontwikkelingen rond de laatste der grote traditionele kleiwarenfabrieken.

Na een presentatie van Stiel (Stichting Industrieel Erfgoed Leiden) en Stal (Stichting Levend Ambacht Leiden) aan de gemeente Rijnwoude is er contact tot stand gekomen tussen de eigenaren en Stichting Boei, waarin de industrieel erfgoed specialisten van het Bouwfonds Nederlandse Gemeenten zijn verenigd. Na verkennende gesprekken met alle betrokkenen gaat Boei voortvarend aan de slag om de mogelijkheden tot

gegevens bekijkt of overname haalbaar is. Die partij is de stichting Issoria, die een hospice wil vestigen in een villa op het terrein. Bij het ter perse gaan van deze Stielz hebben noch Boei noch Issoria al een beslissing kunnen nemen.

Om aan te geven dat het ze menens is, biedt de stichting Issoria aan alvast huur te gaan betalen voor de villa. Daarnaast gaan geruchten dat in Rijnwoude een pannenkoekenrestaurant plaats moet maken voor infrastructurele werken: gedacht wordt aan hervestiging in het toeristisch aantrekkelijke fabriekscomplex waar ook een museale dakpanfabriek nog in volle glorie actief is: Nieuw Werklust!

Ook andere, fantasierijkere gedachten over de ontwikkeling van Nieuw Werklust spelen, maar die zijn nog in een zodanig pril stadium dat het te ver voert die hier aan de lezers voor te schotelen.

Binnenkort zal er weer overleg zijn

tussen de verantwoordelijke wethouder Uljee in Rijnwoude en de vertegenwoordigers van Stiel en Stal. Op de agenda staat onder meer het voorstel om alle mogelijke gedachten over voor- en nadelen van een voordracht tot Rijksmonument te bekijken, nog vóór een der partijen een bod heeft gedaan of verworpen.

Binnenkort lijken beslissingen te worden genomen: we zijn zeer benieuwd en volgen de situatie op de voet, en u begrijpt: wordt vervolgd.....

Ginus Nusteling

Naschrift van de redactie:

Het 'wordt vervolgd...' blijkt vlak voor dit nummer naar de drukker gaat, een teleurstellende wending te hebben genomen. Op het laatste moment, net vóór het beslissende gesprek met de gemeente Rijnwoude, heeft de Stichting Boei zich toch nog teruggetrokken uit het project NWL.

De reden: twijfel aan de rendabiliteit van de plannen en de verwachting dat het Rijk pas in 2008 met subsidie komt.

Nieuw lichtpuntje voor NWL is echter de belangstelling van woningbouwvereniging Ons Doel in Leiden, die met partners in andere plaatsen een platform 'Vrienden van NWL' wil oprichten. Zij zouden zich bijvoorbeeld kunnen verplichten dakpannen van een 'doorstart' NWL af te nemen. Kortom: wordt vervolgd...

**Wie biedt u
de basis voor
uw beslissingen?**

Research voor Beleid Holding
sinds 1979

Belt u voor meer informatie (071) 525 37 37 of
kijk op <http://www.rvbh.nl>

Monument

De tijd dat rokende schoorstenen en stampende fabrieksmachines het beeld van Leiden als industriestad bepaalden, ligt nog niet zo ver achter ons. Veel oude fabrieken, werkplaatsen en andere bedrijfspanden zijn in hoog tempo gesloopt. De overgebleven monumenten van bedrijf en techniek worden in de rubriek 'Monument' in de schijnwerpers gezet. In de zesde aflevering pleit Wibo Burgers er alsnog voor de status van gemeentelijk monument toe te kennen aan de vroegere broodfabriek 'Ons Doel' aan de Van der Werfstraat.

Broodfabriek hoort op de lijst

Monumentencommissies doen goed werk. Ze bekijken ons erfgoed en voorzien het - waar nodig - van een stempeltje: dit moet bewaard blijven. En zo blijven ze, de molens, kerken, hofjes, kastelen, oude woonhuizen en sinds nog niet zolang ook watertorens, vuurtorens, karakteristieke oude fabrieken en ga zo maar door. Die laatste categorie van het industrieel erfgoed is nu in Leiden vrijwel geheel in kaart gebracht en dat brengt je er toe om eens terug te kijken.

De Leidse monumentencommissie heeft in de loop der jaren de meeste voorstellen, die van de Taakgroep Selectie van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel) kwamen, zonder problemen aanvaard. Niet alle voorstellen, een klein aantal werd niet gehonoreerd. Daar waren soms goede redenen voor: het pand was - om maar een voorbeeld te noemen - al zo vaak verbouwd dat er weinig authentieks meer over was. Toch blijft soms een enkel voorbeeld van het tegendeel in je geheugen haken, het wil maar niet weg. Dat betekent vaak ook dat je niet goed kunt begrijpen waarom juist dat gebouw niet de gemeentelijke monumentenstatus heeft gekregen. Het gebouw dat ik in gedachten heb,

staat aan de Van der Werfstraat. Het is het voormalige gebouw van de Leidse Coöperatieve Broodbakkerij en Verbruiksvereniging 'Ons Doel'. Opgericht op 20 mei 1905 was 'Ons Doel' een van de vele verbruikscoöperaties die kort na de vorige eeuwwisseling het licht zagen om de arbeidersemancipatie te bevorderen. 'Ons Doel' had een neutrale signatuur. Volgens de statuten diende de vereniging zich strikt buiten alle maatschappelijke bewegingen te houden en mocht zij nooit als politiek of maatschappelijk strijdmiddel worden gebruikt. De winst van de vereniging mocht alleen aan de leden ten goede komen. De oprichters en eerste bestuurders waren voornamelijk afkomstig uit de kleine burgerij: middenstanders, politieagenten, personeel van de spoorwegen en een enkele fabrieksarbeider.

De taak van de vereniging beperkte zich niet tot de verstrekking van brood en andere waren aan leden en niet-leden. De maatschappelijke belangen van de leden zouden door de verspreiding van de beginselen van de coöperatieve gedachte worden bevorderd. Met betrekking tot het maatschappelijk en zedelijk welzijn van haar ondergeschikten verplichtte de vereniging zich nacht arbeid af te schaffen, een minimumloon vast te stellen evenals een maximum aantal arbeidsuren per dag. Bovendien zou zij de zondagsrust en de viering van algemene en bijzondere godsdienstige feestdagen respecteren. De statuten bepaalden ook dat leden in geval van werkloosheid aanspraak konden maken op een uitkering.

Bakkerij

De vereniging begon haar werkzaamheden op 1 juni 1905 in een bakkerij op de hoek van de Zijlgracht en het Levendaal. Die bleek echter al voor het eind van het jaar te klein, zodat naar een ander pand moest worden uitgekeken. Dat vond men aan de Van der Werfstraat 25/Haarlemmerstraat 184-184a. Voor de aankoop en de verbouw stelden de leden via een

hypothecaire lening f.11.000 beschikbaar; de resterende f.15.000 werd van de bank geleend.

Over de activiteiten van de vereniging is eigenlijk niet zoveel bekend. In 1925, bij het twintigjarig bestaan, telde ze ongeveer 1.600 leden en bedroeg de gezamenlijke jaaromzet van de broodbakkerij en de bakkers/kruidenierswinkel circa f.250.000. Sinds de oprichting hadden de leden meer dan f.200.000 aan dividend ontvangen. In de tweede helft van de jaren twintig werden ruime winsten behaald, maar door de economische crisis daalden die sterk. In 1934/1935 bedroeg de winst circa f.7000. Er werkten toen acht mensen.

Na de Tweede Wereldoorlog breidde de coöperatie haar werkterrein met wisselend succes uit. De kleinhandel in tabak, huishoudelijke artikelen en kleding werd op 1 november 1956 weer opgeheven. De brood-, banket- en beschuitbakkerij met de daarbij behorende winkel sloot op 1 maart 1961. De vereniging werd op 5 november 1953 ontbonden, de coöperatie op 28 juni 1965 geliquideerd.

Herinneringswaarde

In deze nieuwe eeuw verkeert het gebouw aan de Van der Werfstraat in een redelijke staat van onderhoud, het herbergt appartementen en opslagruimten. Aan de buitenzijde van de bakstenen gevel wordt de afsluiting gevormd door twee kleine torens met betonnen en natuurstenen elementen, die te plaatsen zijn in de Hollandse art-nouveau. In de rechter zijgevel geeft de muurschildering 'Coöperatieve broodfabriek Ons Doel' de voormalige functie van het gebouw aan.

De herinneringswaarde van het pand is aanzienlijk: het vroegere doel van broodfabriek en vereniging op coöperatieve grondslag was immers voor een flink deel van de Leidse bevolking van belang. Daarom valt ook niet erg goed in te zien waarom de gemeentelijke monumentencommissie enkele jaren geleden het voorstel om dit pand op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen van de hand heeft gewezen. Maar het is nooit te laat om een eerder ingenomen standpunt opnieuw in beraad te nemen. Voor Stiel staat het vast: de voormalige broodfabriek verdient de status van gemeentelijk monument zonder meer!

Wibo Burgers

HCG 85 jaar: Nieuw licht op de eerste jaren van een Leidse metaalreus

De Hollandse Constructie Groep (HCG) was in de jaren tachtig nog de grootste werkgever in de Leidse industrie, maar vertrok in 1990. Daarna bleef alleen (inmiddels voormalig) dochterbedrijf NEM nog met een kantoor in Leiden achter. Bouwvakkers leggen momenteel de laatste hand aan een woonwijk die op het voormalige HCG-

De geschiedenis van het in 1914 opgerichte bedrijf is eerder reeds beschreven in dit blad en in het vorig jaar verschenen boek Leids Fabrikaat 2. Die historie kan thans al weer worden aangevuld. Ter gelegenheid van het 85-jarig bestaan van het bedrijf dook oud-ondernemingsraad voorzitter Nico Fokker het archief van het thans in Rijswijk gevestigde concern in en wist daar veel nog onbekende gegevens boven water te halen. Die zijn verzameld in een boekje dat door HCG in eigen beheer werd uitgegeven. Hieronder volgen daaruit enkele passages, die de periode tot en met 1945 behandelen.

Het begin

Op 31 oktober 1914 werd op het kantoor van notaris P.J. Laboyrie te 's Gravenhage de akte ondertekend ter oprichting van de NV Constructiewerkplaatsen, machinefabriek en grofsmederij, voorheen Van Egmond en Co. te Zoeterwoude. Het bedrijf komt in een aantal loods en op een terrein, begrensd door de Zoeterwoudscheweg en de spoorlijn Leiden-Woerden. In 1920 kwam dit gebied bij Leiden. Later werd de naam van het bedrijf veranderd in Hollandse Constructie Werkplaatsen (HCW) en weer later in Hollandse Constructie Groep (HCG).

HCW maakt in de eerste jaren voornamelijk staalconstructies voor gebouwen en bruggen, die door middel van klinken werden samengesteld. Voornaamste opdrachtgevers zijn Rijkswaterstaat, spoorwegmaatschappijen en het Departement van Koloniën, waarvoor een groot aantal spoorstations en enkele bruggen worden gemaakt. De zaken in Nederlands-Indië gaan zo

goed, dat er in 1921 vergevorderde plannen bestaan om samen met Werkspoor en de NV Koninklijke Fabrieken van Rijtuigen en Spoorwagens J.J. Beijnes uit Haarlem in Djokjakarta een fabriek op te richten. Deze plannen zijn vanwege een verslechtering van de economie echter nooit uitgevoerd.

Dreigend faillissement

Begin jaren twintig gaat het niet goed met HCW. De schulden zijn zo hoog opgelopen dat in het voorjaar van 1922 de Incassobank de geldkraan dicht

moesten de commissarissen ieder voor f.35.000 garant staan voor de vordering die het bedrijf nog had op de regering van Letland, betreffende een te Riga gebouwde brug. Bovendien werd een hypotheek verstrekt op een tegenover de fabriek gelegen stuk land dat toebehoorde aan HCW.

In de fabriek en het kantoor vindt een stevige reorganisatie plaats. Om HCW weer gezond te maken zijn volgens een uitspraak van de heer Van Es, lid van de Raad van Commissarissen, in de vergadering van 12 februari 1923 drie

draait en iedere verdere betaling weigert. Een beslissing die een maand later wordt teruggedraaid, de Incassobank verstrekt een krediet van ruim vijf ton. Wel stelt de bank als eis dat er geen nieuwe werken meer mogen worden aangenomen zonder goedkeuring van de bank. Tevens

dingen nodig: werk, geld en een man. Het laatste is het voornaamste. 'Willen wij Leiden redden, dan kan dat alleen geschieden onder de leiding van een flinke directeur.'

Nieuwe directeur

De overige commissarissen sluiten zich bij deze mening aan. Besloten wordt een advertentie te plaatsen voor een nieuwe directeur in de Ingenieur, de Nieuwe Rotterdamsche Courant, de Maasbode en het Handelsblad. Een ongebruikelijke stap in die tijd; immers tot dan werden de directeurs van HCW altijd benoemd uit de kennissenkring van de Raad van Commissarissen. De procedure begint dan ook onder absolute discretie. De sollicitanten kunnen alleen reageren onder de letters N.N. aan het advertentiebureau A. de la Mar te Amsterdam. De reacties op de advertentie zijn overweldigend. De ruim 200 sollicitaties leverden volgens de Raad van Commissarissen echter slechts één geschikte kandidaat voor de functie van directeur, namelijk J.E. Colin. (Colin

STICHTING BOEKDRUKKUNST LEIDEN AMBACHTELIJKE DRUKKERIJ - DRUKKERIJMUSEUM LEIDEN

Het Drukkerijmuseum Leiden (geopend sinds 9 september 1999) is een werkend museum. Zetters zetten loden letters in de zethaak, drukkers toveren letters op papier. Prachtige 19e eeuwse persen en boeken.

Dit alles te zien op de Hoge Morsweg 117, 2332 HK Leiden. Entree fl. 5,-.
Geopend: maandag en donderdag 10 - 17 uur en op afspraak.
Telefoon: 071 - 5727317, of, b.g.g. 06-51342929

zou met een korte onderbreking tot 1951 directeur blijven). De heer Colin wordt per 1 juli 1923 benoemd tot nieuwe directeur van HCW onder de volgende voorwaarden: een driejarig contract; het eerste jaar f 8000 salaris, het tweede jaar f 9000 en het derde jaar f 10.000. Een minimum tantième van f 2000 per jaar en verplicht vrij wonen in het woonhuis op het fabrieksterrein. De zittende directeur J. Rademaker wordt per dezelfde datum ontslag aangezegd.

het verschil in lonen nog veel groter is: in Nederland verdiende een vakman in die tijd 58 cent per uur, tegen 29 cent in België. Over het personeel lezen we in stukken uit die tijd het volgende: 'De werklieden zijn merendeels afkomstig van de landbouwbevolking en komen van dorpen uit de omgeving. Deze werklieden zijn kalm en van goeden wil en gemakkelijk te leiden. Na werktijd werken deze lieden op kleine percelen grond, waarover zij meestal beschikken. De lonen kunnen daarom lager zijn

Wereldoorlog gaat een aantal markten voor HCW verloren en wordt het bedrijf steeds meer gedwongen voor Duitse instanties te gaan fabriceren. Zo worden er onder meer stalen luiken gemaakt, waarmee andere bedrijven hun ramen kunnen blinderen en paravanen voor de Kriegsmarine. Een paravaan is een toestel dat door een schip wordt voortgetrokken en waarmee staalkabels van zeemijnen worden doorgesneden. Door de NEM worden in die tijd duizenden turf- en houtgasgeneratoren

Omslag van het jubileumboekje dat Nico Fokker samenstelde ter gelegenheid van het 85-jarig bestaan van HCG. Prominent geportretteerd: de in 1923 benoemde directeur Colin, die drie jaar de tijd kreeg het noodlijdende bedrijf weer op gang te krijgen.

Overname Awans-François
In 1937 neemt HCW een meerderheidsbelang in het Belgische constructiebedrijf Awans-François uit Awans, een verouderd en verliesgevend bedrijf. Doel van deze operatie is de omvorming van het zo goed als failliete bedrijf tot een moderne constructiewerkplaats. De directie meent dat men vanuit een goed georganiseerd en gemoderniseerd bedrijf te Awans, dat dichtbij de Nederlandse en Belgische kolenmijnen was gelegen, een bijzonder krachtige positie op de exportmarkt zou kunnen innemen. Dit wordt mede ingegeven door het feit dat in die tijd de lonen en prijs van staal in België tot de laagste in Europa behoren. De prijs van staal ligt op dat moment in België gemiddeld 35 procent lager dan in Nederland, terwijl

De Tweede Wereldoorlog
Eind jaren dertig worden de eerste tekenen van de catastrofe die Europa zal treffen zichtbaar. Met het bedrijf gaat het dan uitstekend. Directeur Guljé meldt vol trots in de vergadering van de Raad van Commissarissen van 7 september 1939 dat hij de financiële situatie der vennootschap als zeer gunstig beoordeelt. In verband met oorlogstoestanden moet het bedrijf in datzelfde jaar van een aantal opdrachten afzien, terwijl enkele andere opdrachten worden stopgezet. Ongeveer twintig personeelsleden zijn dan al gemobiliseerd. Voor de gehuwden en kostwinners onder hen treft de directie een regeling. Hun soldij zal tot 80 procent van het laatst verdiende loon worden aangevuld. Door het uitbreken van de Tweede

vervaardigd. Toch zijn het niet allemaal Duitse opdrachten die de fabriek draaiende houden. Zo wordt in 1942 nog een brug in Venlo voor de Nederlandse Spoorwegen gebouwd. Dat zowel de directie als het personeel niet erg gelukkig waren met dit door de Duitsers opgedrongen werk, blijkt wel uit het volgend verslag van de heer Guljé van 8 november 1943. 'Van de drieëntwintig thans onder handen zijnde opdrachten, zijn er slechts twee van Nederlandse opdrachtgevers. Deze twee orders zijn overigens van zeer geringe omvang. De opdrachten van de Duitse instanties zijn ons praktisch gesproken opgedrongen. Het is zeer moeilijk om deze uit te voeren aangezien de materialen op zeer ongeregelde wijze beschikbaar worden gesteld en de technische gegevens dikwijls onvolledig zijn, ofwel herhaaldelijk gewijzigd worden. Het bedrijf is derhalve zeer moeilijk te leiden. Bovendien hebben we te kampen met een abnormaal hoge afwezigheid van het personeel wegens ziekte of lichte ongevallen, alsmede

met een verminderde arbeidsprestatie, die zeker in verband is te brengen met het ontoereikende voedsel. Wegens gebrek aan materialen kunnen wij geen verruiming van opdrachten voor Nederlandse opdrachtgevers verwachten. Uit financieel oogpunt zijn de resultaten van de Duitse opdrachten niet gunstig te noemen en de wijze waarop de betaling geschiedt, stemt niet tot tevredenheid. Toch wordt er ook geïnvesteerd. Op 17 mei 1944 kocht HCW van de te 's Gravenhage gevestigde stichting 'Het Fonds van Noppen der Nederlandsche Bakkerij Stichting' het herenhuis met erf en tuin, gelegen aan de Koninginnegracht 99. In dit gebouw zou een jaar later het toen pas opgerichte advies- en constructiebureau NV Nederlandsch Technisch

Bureau voor Ontwikkeling der Industrie (Tebodin) worden gevestigd. Tebodin was een gezamenlijk dochterbedrijf van HCW en NEM. In de laatste oorlogsjaren werden steeds meer medewerkers door de Duitsers opgeroepen om in Duitsland te werk te worden gesteld. Ondanks dat de directie alles in het werk stelde om dit tegen te gaan, kon toch niet worden voorkomen dat een aantal mensen daadwerkelijk in Duitsland terecht kwam. Door de steeds schaarser wordende aanvoer van materialen lag het bedrijf het laatste oorlogsjaar vrijwel stil. Kort voor de bevrijding brachten de Duitsers nog grote schade toe aan de fabrieksgebouwen en installaties.

Nico Fokker

'HCG Jubileum 1914-1999' is een uitgave van HCG Industrial Contracting. Er is nog een beperkt aantal exemplaren beschikbaar. Schrijf naar: HCG Public Relations Postbus 3135 2280 GC Rijswijk. Tel. 070-3722264. (Mw. C. Aerdenhout).

Foto: J.E. Colin. Directeur (met een korte onderbreking) van 1923-1951.

Illustraties uit 'HCG Jubileum 1914-1999'.

museum

open dinsdag t/m zondag
12.00 - 18.00 uur
telefoon 071-568 76 00

. naturalis

Darwinweg
Leiden

dichter bij de natuur

Nieuwe Stichting staat pal voor monumenten Aalmarktgebied

De gemeente Leiden heeft grootse plannen met het verpauperde binnenstadsgebied rond de Aalmarkt. Diverse monumenten dreigen daarvan echter het slachtoffer te worden. Dat is voor

een aantal 'bezorgde Leidenaren' reden om zich te verenigen in de recent opgerichte Stichting Aalmarktgebied.

De Stichting wil niet alleen 'tegen' zijn, maar ook alternatieve plannen maken. Doel blijft het monumentale karakter van het gebied te behouden. Dat zou bijvoorbeeld geweld worden

aangedaan door achter de Waag een pleintje te maken, wat de monumentale waarde van dit gebouw aantast. Verder ziet de Stichting ook de sloop van de Aalmarktschool en het LVC-gebouw niet zitten.

Woordvoerders van de Stichting zijn:

De muze over bedrijf & techniek

Bewust of onbewust denken we vaak toch nog, dat een dichter op een romantische zolderkamer thuishoort om daar in armoede en eenzaamheid op zijn scheppingen te broeden. De werkelijkheid is gelukkig (voor de poëet in kwestie) dikwijls heel anders, zoals ook het leven van een van de vrienden van Albert Verwey laat zien.

Student in Delft, werktuigkundig ingenieur, inspecteur van de Arbeid, hoogleraar in de mechanische technologie te Delft, directeur van de N.V. Mijnbouw, directeur van de Algemeene Kunstzijde Unie, voorzitter van de Economische Raad... Niet bepaald de loopbaan van een dichter, zou je zeggen. Dat literatuur en techniek in een

vier bundels: Van de armen (1904), Achter de taak (1928), Van bedreiging tot bevrijding (1946) en Een zakenman zong (1949). Bovendien schreef hij een aantal essays over Verweys gedichten en was hij, in de jaren 1905-1919, samen met hem redacteur van het letterkundig tijdschrift De Beweging. Verscheidene publicaties van De

Vooyoys werden overigens uitgegeven door

Hoewel De Vooyoys in zijn poëzie geenszins uit was op een zwaar socialistisch realisme, heeft hij enkele van zijn gedichten expliciet gewijd aan arbeid(ers) en industrie. Ik denk aan 'Aprilstorm' (over de mislukte spoorwegstaking uit 1903; uit de bundel Van de armen), 'De steenkool' en 'De kunstzijde' (uit: Een zakenman zong). Soortgelijke poëzie vinden we ook in Achter de taak, zoals de gedichten 'Steenfabriek', 'De spoorbrug' en

IJZERGIERIJ

*Zwarte avond donkerde over al de daken
Van grauw fabriek met woninkjes terzij.
Uit ovenschoorsteen van de gieterij
Door bleeken walm flikkende vlammen braken.*

*In 't binnenduister krogen werkluï bij
Den zwarten grond om gietvorm klaar te maken.
Voor de ovenmond stond al een man te waken,
Wijst gietpotdragers elk zijn plaats in rij.*

*Nu breekt uit de ijzren wand in vlamvend vlieten
Helgele stroom en spatten vuur omschieten
't Roodglansgelaat der mannen kalm en zwart.*

*Die dwalen 't rondom donker in: het gieten
Vlamt en verdooft nu hier dan ginds, verward.
Gloed stolt in arbeid: ijzer sterk en hard.*

de ex-schoonzoons van Verwey, C.A. Mees in Santpoort. Verwey hoorde van oorsprong bij de Tachtigers, maar vertegen-

woordigde daar binnen een groep voor wie louter Schoonheid en Idee niet genoeg waren: hij zag de dichter bovenal als leider in de gemeenschap staan. In zijn poëzie was de werkelijkheid ook veel belangrijker dan voor een schrijver als Willem Kloos. Verweys opvattingen vonden weerklank bij De Vooyoys. Toen hij hoogleraar in Delft werd, dankte hij in zijn oratie ('Bevordering der nijverheid'). Rede uitgesproken bij het aanvaarden van het hoogleeraarsambt aan de Technische Hoogeschool te Delft, den 25 September 1911) Verwey in het bijzonder en zei: 'Vindt de scheppende geest, die ik de hoogste bekwaamheid van den ingenieur prees, niet zijn helderschijnend voorbeeld in den dichter, die zich voor het gehele tijdsleven weet te openen.' Zo zag hij de overeenkomst: dichters en ingenieurs zijn de scheppers bij uitstek. Een mooie gedachte.

mensenleven uitstekend kunnen samengaan, bewees prof. ir. Isaäc Pieter de Vooyoys (1875-1955). Op de foto bij zijn necrologie in het tijdschrift De ingenieur blijkt een zelfverzekerde burger in de verte, iemand die in zijn werkzaamheden opviel door een sterke sociale betrokkenheid. Als geen ander beschouwde hij het als zijn taak te streven naar maatschappelijke hervormingen, gericht op de verbetering van de positie van de arbeider. Dat was zijn taak en zo zag hij ook de verantwoordelijkheid van de ondernemer: die had de maatschappelijke plicht jegens de gemeenschap, de arbeider en de klant om zijn bedrijf groot te maken en het sociale welzijn te bevorderen.

Scheppers bij uitstek

Sinds zijn Delftse studententijd was De Vooyoys bevriend met de dichter Albert Verwey. Hij dichtte ook zelf, met als resultaat een overzichtelijk oeuvre van

Herman Heyenbroek (1871-1948), industrie-schilder: Interieur 'Oude gieterij Feyenoord' in Rotterdam, ca. 1925 (pastel op zwart papier).

komt de lezer wel bij De Vooyoys' gedicht 'De kunst-zijde', waarin de schrijver tot in de kleinste bijzonderheden uitlegt

het ijzergieten: het vloeibare ijzer komt uit de oven en de arbeiders laten hun gietpotten er mee vollopen; zij gieten het ijzer vervolgens in de (zand)vorm. De dichter verliest zich niet in technische details: of het om een koepeloven, een vlamoven of iets anders gaat, krijgt de lezer niet te horen. Dat over-

hoe kunstzijde gemaakt wordt. In hoofdzaak gaat het De Vooyoys in de 'IJzergietrij' toch om het beeld van de mannen bij de oven. Dat zet hij scherp op het netvlies van zijn lezers, als ze tenminste enigszins bestand zijn tegen dit type beschrijvingskunst. Zelf vind ik het een minder geslaagd gedicht. Zeker als je het hardop leest, klinkt het te gedragen, te nadrukkelijk zwaar. Storend is vooral het veelvuldig ontbreken van lidwoorden: in iedere regel zou ik er minstens één willen toevoegen: 'De zwarte avond... /Van de grauwe fabriek... /Uit de ovenschoorsteen... etc.'. Het gedicht krijgt nu een onaangename telegramstijl. De boodschap komt over, ook in dit millennium, maar de verpakking laat te wensen over.

Leidse raad tegen Rijksmonumentenstatus Meelfabriek

De Leidse gemeenteraad is er tegen dat de Meelfabriek grotendeels wordt voorgedragen als rijksmonument. De kans dat de staatssecretaris van cultuur, Rick van der Ploeg (PvdA), besluit om Leidens belangrijkste industriële monument in zijn geheel of grote delen daarvan tot rijksmonument te verklaren is daarmee klein geworden. Stiel dringt er nu bij het gemeentebestuur op aan vijf bouwdelen snel op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen.

De gemeente Leiden is formeel om advies gevraagd door de staatssecretaris nadat Stiel de rijksoverheid had verzocht de Meelfabriek in zijn geheel tot rijksmonument te verheffen. Het college van burgemeester & wethouders wilde alleen het ketelhuis uit 1896 en het silogebouw uit 1905 voordragen. Een raadsmeerderheid heeft daar voor de jaarwisseling mee ingestemd.

Stiel en de Vrienden van de Meelfabriek hadden de raadsleden opgeroepen in totaal zeven gebouwen voor te dragen. Het gaat om de zeven bouwdelen waarover de raad in september 1999 heeft beslist dat zij in ieder geval behouden dienen te blijven. Hoewel

Stiel en de Vrienden nog steeds van mening zijn dat zij liever meer delen van de Meelfabriek behouden zien, probeerden zij met een compromisvoorstel afgestemd op het eerdere besluit een raadsmeerderheid achter zich te krijgen. Het voordeel van een rijksmonumentenstatus is een hoge mate van democratische controle en een grotere kans op rijks- en Europese subsidies bij hergebruik van de Meelfabriek. De collegepartijen (met uitzondering van VVD-fractieleider Rogier van de Sande), ondersteund door het CDA, hielpen het college echter aan een ruime meerderheid.

Stiel heeft er inmiddels schriftelijk bij het gemeentebestuur op aangedrongen snel de procedure te hervatten om de andere vijf gebouwen tot gemeentelijk monument te verheffen. De gemeentelijke monumentenstatus stelt waarborgen voor behoud van gebouwen en biedt de raad de mogelijkheid inhoudelijk mee te praten over

hergebruikplannen.

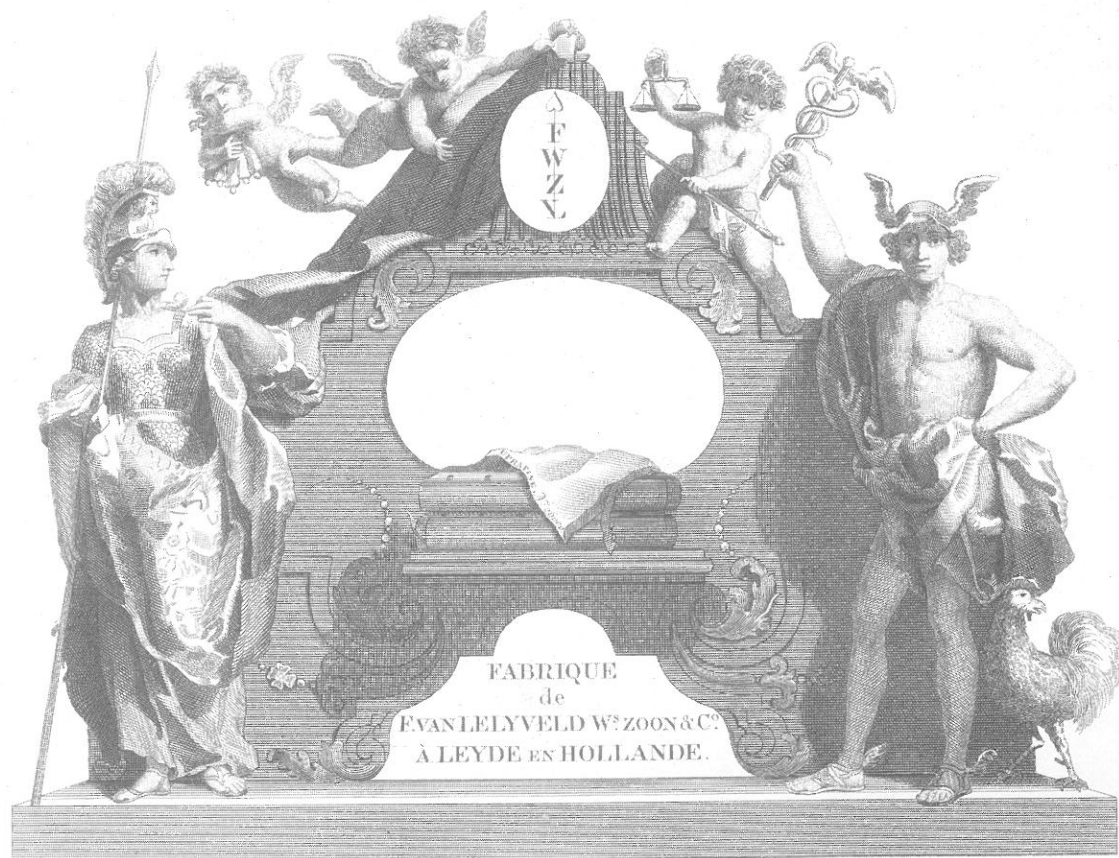
Het is Stiel overigens opgevallen dat de huidige eigenaren van de Meelfabriek, Vof Meelhatten, weinig haast lijken te maken met de ontwikkeling van hergebruikplannen. Nadat de gemeenteraad in september 1999 had beslist dat minimaal zeven bouwdelen van het complex behouden dienen te blijven, is een definitief besluit over het lot van de Meelfabriek opgeschort totdat de eigenaren een zogeheten 'totaal-plan' voor het hele gebied hebben ontwikkeld. Alle huurders van ruimtes in het complex moeten verdwijnen om beheers- en herstelwerkzaamheden mogelijk te maken. Maar behalve het slopen van een luifel en een opbergruimte en het onklaar maken van allerlei voorzieningen is nog niets constructiefs aan het complex gebeurd. Ook is volstrekt onduidelijk of en wanneer Meelhatten het gevraagde totaalplan presenteert. Stiel maakt zich zorgen over de dreigende verpaupering die het democratisch besloten hergebruik van een aanzienlijk deel van de Meelfabriek later in de weg kan staan. Inmiddels is het gemeentebestuur dan ook gevraagd bij de eigenaren aan te dringen op een snelle ontwikkeling van het langverwachte totaalplan.

Fred Sengers

Gravures

LAKENMERK VAN F. VAN LELYVELD WS. ZOON & Co.

Dit merk stamt uit de achttiende eeuw en is mogelijk ook nog in de negentiende eeuw gebruikt. De fabriek van Van Lelyveld was al in de achttiende eeuw in het bezit van de Leidse fabrikanten Van Heukelom en zoon. Die zoon, Jan van Heukelom, maakte geschiedenis, want hij plaatste in 1816, in de Lelyveld-fabriek, de eerste Leidse stoommachine, tevens de eerste stoommachine in de Nederlandse textielindustrie.

De fabriek stond aan de Zamenhofstraat, tussen Lange-gracht en Maresingel. Het bedrijf had toen zo'n vijftig mensen in dienst, een grote fabriek voor het begin van de negentiende eeuw.

Het merk Van Lelyveld toont twee manieren om het Leidse laken te waarmerken. In de eerste plaats, de hierboven afgebeelde gravure zelf en in de tweede plaats, het op de gravure afgebeelde eindlood. Dat eindlood - met in dit geval heel bescheiden afmetingen - hangt aan de hoek van het laken in het centrum van de voorstelling. Beide manieren van waarmerken zijn niet gelijktijdig in gebruik geweest, zodat dit papieren lakenmerk ook naar het verleden verwijst. "Net zo goed als vroeger" wil dat zeggen, want de kopergravure maakt reclame voor de producten van Lelyveld, alias Van Heukelom. Reclame in de beeldtaal van die tijd, want een afbeelding van de fabriek of een portret van de fabrikant, zoals later in de negentiende eeuw in zwang zou komen, was nog niet aan de orde.

De Romeinse goden Minerva en Mercurius staan opgesteld voor een barok architectuurfragment, in de tijd van Van Heukelom al architectuur van vroeger. Mercurius, god

van de handel, draagt een ruimvallende lendedoek: bij nadere beschouwing blijkt dit Leids laken te zijn dat verder achter de architectuur doorloopt en dan door Minerva, godin van wetenschap en wijsheid, bevallig om de heupen wordt geplooid.

Boven de voorstelling zweven drie putti, gevleugelde schepselen, die sinds de renaissance ook wereldse boodschappen verkondigen. De weegschaal, die een van de knaapjes ophoudt, staat niet zozeer voor de rechtspleging, als wel voor de logica, een van de vrije kunsten, die het juiste en onjuiste tegen elkaar afweegt. Naar een van de andere vrije kunsten, de muziek, verwijst het gevleugelde wezen links, met een arm vol klokken. Misschien wilde Jan van Heukelom, of zijn voorganger Lelyveld, wel laten zien dat de stijl van lakenfabrikant op een lijn stond met de van ouds hoog in aanzien staande vrije kunsten, zoals ook filosofie, retorica en bouwkunst.

Van Heukelom koos in het begin van de negentiende eeuw een ander merk onder eigen naam. Moderner en strakker van stijl en met in het centrum een fiere Nederlandse leeuw. Dat sloot aan bij het reveille van nationaal herstel, dat onder koning Willem I (1814-1840) inzette.

Dat fabrikanten hun merken soms ook klakkeloos kozen, blijkt als de jonge fabrikant Adrian, kort na 1839, het afgedankte merk van Van Lelyveld overneemt. De graveur vervangt F. VAN LELYVELD WS. ZOON & Co. door ADRIAN EN COMP. en dat is het dan. Aan de symboliek van het merk zal nieuwkomer Adrian geen boodschap hebben gehad.

Henk Budel

Vlaams Nederlands tijdschrift voor industrieel erfgoed op stapel

Via de elektronische post ontving Stielz het volgende bericht van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie.

Vandaag, 18 december 1999, werd een nieuwe en belangrijke stap gezet in de Vlaams-Nederlandse samenwerking. Delegaties uit Noord en Zuid vergaderden in Antwerpen om de gezamenlijke publicatie van een tijdschrift te bespreken.

Vanaf volgend jaar, als goede start van het nieuwe millennium, zal "Erfgoed van Industrie en Techniek - Vlaams-Nederlands tijdschrift" gezamenlijk verschijnen, met vaste verdeling van minimaal 600 exemplaren in Vlaanderen en 900 in Nederland. Redactie en beheer worden een gezamenlijke Vlaams-Nederlandse onderneming. Het eerste nieuwe

nummer verschijnt in de loop van de maand maart, en het abonnement is in Vlaanderen inbegrepen in het lidgeld van de Vlaamse Vereniging voor Industriële Archeologie.

Het 'buitenlands' abonnementsstarief van 'Erfgoed' bedroeg tot vandaag 52 gulden (23,60 Euro of 952 BEF).

De VVIA duidde twee redacteurs aan voor het nieuwe gezamenlijke tijdschrift, nl. Wim De Baere en Wim Vandenbergh.

Inlichtingen:

H.D. Tjalsma
Nederlands Historisch Data Archief
NIWI

Joan Muyskenweg 25

1096 CJ Amsterdam

Tel.: 020 4628655 Fax: 020 6658013

E-mail: heiko.tjalsma@niwi.knaw.nl

<http://www.Stiel.nl?>

Wie naar www.Stiel.nl surft, komt bedrogen uit. Dat wil zeggen: niet bij het Leidse Stiel, maar bij een Groningse stichting, die vrijwilligers aan werk helpt. Feitelijk doet Stiel dat ook, maar misschien wilde u liever iets over de Leidse meelfabriek weten.

Over de meelfabriek is nog wel iets te vinden in een stoffig hoekje van de Digitale Stad Leiden: www.dsl.nl/meelfabriek/toekomst.htm. Die toekomst heeft de meelfabriek overigens al weer achter de rug, want op de site is nog toenmalig burgemeester Goekoop aan het woord. Die zegt de fabriek 'geen mooi gebouw' te vinden, maar hij heeft geen onoverkomelijke bezwaren tegen plaatsing van de meelfabriek op de rijksmonumentenlijst. Dat was een 'recente' uitspraak van 1995. De Digitale Stad heeft het maar moeilijk om het nieuws op de digitale snelweg een beetje bij te houden.

/archief/enverder/

Zoekmachines, met Stiel in het snotje, komen ook terecht bij de langste URL van het net: <http://www.telegraaf.nl/krant/archief/enverder/venster/reizen/reis.Nederland/reis.Zuidholland/reis.981010wandelroute.html>. Hier staat iets over de wandelgids van Stiel: "een aantrekkelijke wandelroute ... die langs een aantal markante monumenten voert" en een plaatje van molen de Valk, die overigens niet in de route is opgenomen.

Maatschoenen

Wandelen, wandelschoenen, maatschoenen zelfs? Ga naar www.maatschoenen.nl, een leuke website van maatschoenmakerij J. Zierikzee, sinds 1937 gevestigd in een monumentje van bedrijf en techniek aan de Bakkersteeg. Met een beetje hulp van de Stichting Levend Ambacht Leiden, Stal (er is veel meer dan klankverwantschap met Stiel) in 1993 weer helemaal in de benen gekomen. Temidden van zijn coulissen, bollikkers en uitwrijfijzers ziet u schoenmaker en actievoerder Ginus Nusteling op diverse foto's aan het werk.

Live-beelden uit smederij

Zover is het nog niet op de site van Smederij Sjaak van de Geijn v/h Van Velzen aan de Oude Varkensmarkt. Er is hier wel een primeur in voorbereiding: in de nabije toekomst kunt u op www.smederij.nl 24 uur per dag live-beelden zien, rechtstreeks uit de ambachtelijke smederij, die in 1991 met hulp van Stal doorstartte.

Als u zover bent gekomen, vraagt u zich misschien af: waar blijft nu de website van Stiel zelf? Wel, die is er sinds heel kort: www.monumenten.com/stiel.htm. De zoekmachines zijn nog niet langs geweest, dus u moet het adres nog even letter voor letter in tikken. Dan ziet u de cover van een van de laatste nummers van StielZ, algemene informatie en een complete lijst met publicaties van Stiel.

HB

~ Korte Berichten ~

Vellekoop vertrekt

Het hoofd monumentenzorg van de gemeente Leiden, Jan Vellekoop, is eind vorig jaar opgestapt. In het Leidsch Dagblad vertelde de 41-jarige topambtenaar waarom hij het na zestien jaar voor gezien houdt.

"Ik vind Leiden een fantastische stad en monumentenzorg is in een stad als Leiden geweldig. Maar aan de andere kant vraag ik me af of het nou verstandig is dat binnenkort de afdeling monumentenzorg wordt opgeheven. En de aansturing vanuit de politiek zou beter kunnen, dat speelt allemaal mee. Een andere baan bij de gemeente? Nee, daar heb ik dus geen zin in. En daar mag je je conclusies uit trekken."

"Veel ambtenaren werken van achter hun bureau en ik vind het heel belangrijk dat ze daar niet blijven zitten. Je bent onderdeel van de maatschappij, daar moet je tot je vingertoppen in zitten."

"Het is de afgelopen jaren niet echt leuk geweest in Leiden. De neuzen stonden bij de politiek en het topmanagement niet allemaal dezelfde richting uit, en dat gevoel sijpelt langzaam door in de hele organisatie. Dan ben ik een oude zak, besef ik."

Vellekoop vertrekt naar Nuenen in Brabant, waar hij beleidsmedewerker bij die gemeente wordt.

Warmondse bollenschuur ingestort

Het dak van de monumentale bollenschuur tussen Dorpsstraat en Herenweg in Warmond is eind vorig jaar gedeeltelijk ingestort. Het uit 1880 daterende gebouw staat op de provinciale monumentenlijst.

Volgens een enkele jaren oud rapport van de Monumentenwacht zou het zo'n half miljoen gulden kosten de schuur te restaureren. Complicerende factor is dat de twee delen van de schuur verschillende eigenaren hebben, die het met elkaar niet eens zijn over de aanpak. Onduidelijk is dan ook wie de rekening van de restauratie gaat betalen.

StielZaken

De rubriek StielZaken geeft informatie over de activiteiten van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel)

Henk Budel: voorzitter van Stiel, 1987-2000

Op 25 januari van dit jaar droeg Henk Budel de voorzittershamer van Stiel over aan Fred Sengers. Dat betekende het einde van een gedenkwaardige periode waarin Henk Budel als voorzitter bijna 13 jaar lang voor een belangrijk deel de vorm en het gezicht van de stichting heeft bepaald.

Het is niet mijn bedoeling hier een afgewogen oordeel over dat eerste voorzitterschap van Stiel te geven, noch mijn pretentie een volledig overzicht daarvan te schetsen. Het eerste moeten latere historici maar doen en het laatste is een onmogelijke opgave. Henk Budel heeft het voorzitterschap van Stiel met zoveel energie vervuld en zo veel verschillende projecten opgezet (en meestal tot een goed einde gebracht) dat het voor een normale sterveling niet bij te benen, laat staan achteraf volledig te reconstrueren was.

Ik zal daarom in dit terugblikstukje niet meer dan enige wat persoonlijk getinte impressies geven.

Op 29 oktober 1986 vond in het Leidse Gemeente-archief een 'oriënterende bijeenkomst' plaats over de vraag of er in Leiden plaats zou zijn voor een industrieel-archeologische vereniging. Het initiatief hiertoe kwam van Henk Budel, daarbij gesteund door twee belangrijke instanties: de Gemeente Leiden en de landelijke federatie FIEN. Op deze bijeenkomst ontbrak Peter Nijhof, oprichter en op dat moment ook voorzitter van FIEN, dan ook niet. De beide genoemde instanties vonden het gewenst dat er in Leiden ook zo'n club kwam. Opmerkelijk genoeg was die er namelijk nog niet in deze bepaald toch oude industriestad. Ook al was er aan de ene kant veel verdwenen, aan

de andere kant waren er zeker nog veel herinneringen aan het verleden van Leiden als fabrieksstad zichtbaar. De volgende vraag was: Wilde de "echte" Leidenaar niets meer horen over de door de textielbranche gedomineerde industrie vanwege de slechte herinneringen daaraan? Ervaringen uit Twente, met een soortgelijk industrieel verleden, wezen in die richting. Tijdens de bespreking leek er echter toch genoeg basis te zijn en besloten werd om te kijken of er genoeg mensen

geïnteresseerd waren om een werkgroep op te richten.

Geïnteresseerden bleken er volop te zijn en de rest van het verhaal is hoe deze werkgroep (WIEL) vrij snel werd omgezet in een stichting (STIEL), die tot op de dag van vandaag in de historische en culturele wereld van Leiden aan de weg timmert. Met de veronderstelde terughoudendheid van de Leidenaar viel het allemaal ook wel mee: de eerste tentoonstelling in het Gemeentearchief, gevuld met onder meer Zaalbergdekens en Hartevelt jeneverkruiken, sloeg al enorm aan.

bestond voor een groter deel dan later uit studenten of studentachtige jongeren, die in Stiel een interessante en leuke vrijetijdsbesteding zagen, vaak gekoppeld aan voordeel voor het verdere verloop van hun studie en loopbaan. Deze keken er in het begin wel van op "aangestuurd" te worden door een bijna bedrijfsmatig ingestelde voorzitter, die hen soms om acht uur 's ochtends al uit bed belde om te vragen of de voor de komende tentoonstelling afgesproken targets al gehaald waren. Voor beide partijen kortom even wennen, maar Budels aanpak leidde tot een over het algemeen vruchtbare samenwerking en in de loop der jaren tot een indrukwekkende productie: de ene na de andere tentoonstelling, publicatie, behoudsactie, stadswandeling, cursus industrieel erfgoed zag in de volgende jaren het licht.

Stiel was in Leiden al snel niet meer weg te denken en ook landelijk werden we na enige tijd door andere clubs in oprichting geconsulteerd en om wijze lessen gevraagd. Destijds, in de op richtingsfase, staken Henk Budel en ik zo zelf ons licht op bij de Rotterdamse zusterorganisatie, toen de sterkste club in het land. In dat gesprek werd onder meer ook het belang van plaatselijke sponsorclubs benadrukt, uiteraard vooral van het bedrijfsleven. Vooral dit zoeken en aanspreken van sponsors heeft bij Stiel enige tijd gekost. Leiden is tenslotte geen Rotterdam, maar is uiteindelijk toch goed van de grond gekomen.

De toekenning van de Nationale Industrieel Erfgoedprijs 1999 was een waardige bekroning in dit opzicht, ook voor de voorzitter persoonlijk.

Henk Budel heeft enige tijd geleden besloten zijn nog steeds tamelijk tomeloze energie langzamerhand meer aan zijn studie kunstgeschiedenis ten goede te laten komen. Ik twijfel er echter niet aan dat Stiel nog van hem zal horen. Vast staat dat met zijn vertrek als voorzitter en "founding father" een tijdperk is afgesloten en Stiel een nieuwe fase van haar bestaan is ingegaan.

Heiko Tjalsma
(vice-voorzitter en mede-oprichter Stiel)

StielZaken

Stiel prijst Lakenhal met gietijzeren kandelaar

De Gietijzeren Kandelaar 1999 valt toe aan Stedelijk Museum De Lakenhal. De prijs, een initiatief van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel), wordt toegekend vanwege de stimulerende rol van het Leidse museum bij het behoud van het Scheltemacomplex en voor het zonder uitstel in gebruik nemen van de grote weverijzaal. Dat eerste gebruik was het openingsfeest van de tentoonstelling over de Zangeres Zonder Naam. Tijdens die happening, op donderdagavond 16 december 1999, ontving Jetteke Bolten, directeur van Stedelijk Museum De Lakenhal, het 25 centimeter hoge kleinood uit handen van Stiel-voorzitter Henk Budel.

Hoeveel vaart de Lakenhal achter de herbestemming van de vervallen fabriek zette, bleek wel uit het stampen en dreunen van de waterpompen boven de feestzaal. Aannemer en ontwikkelaar Jobo De Bouwers kon de verdieping er maar ternauwernood droog mee houden. Verhelpen van de forse lekkages van het dak komt bovenaan de lange lijst van restauraties en reparaties.

Moeders en vaders

Het Scheltemacomplex aan de Oude Singel is een voormalige dekenfabriek. Sinds 1958 stond het gebouw grotendeels leeg. Stiel deed tussen 1990 en 1992 onderzoek, droeg het voor als gemeentelijk monument en sloeg meteen alarm over de toen al verkommerende staat van dit historische complex. Maar, schreven Marja Kroef en Günther Ditz, in die tijd actief in de monumenten selectie commissie

van Stiel, op 8 januari 1992: 'Het complex zou (na herstel) uitstekend dienst kunnen doen als ruimte voor de uitbreiding van het stedelijk museum de Lakenhal.'

Budel zei in zijn toespraak bij de uitreiking van de prijs: "Het succes heeft vele moeders en vaders en de gemeente Leiden heeft er goed aan gedaan eigenaar te willen zijn van

Scheltema. Een van de belangrijkste industriële monumenten van de stad is daarmee gered. Wat Stiel betreft behoeft het vervolgens geen puur industriemuseum, laat staan een wollen-deken-fabrieken-museum te worden. Stiel heeft natuurlijk wel de wens dat het karakter van de textielfabriek zoveel mogelijk bewaard blijft.

Dat kan bijvoorbeeld door de grote zalen op de begane grond (de voormalige weverij) en op de verdieping (spinzalen) in dezelfde ruimtelijke structuur te handhaven."

Lelijke tijd

Het rijtje fabrieksgevels in de Marktsteeg is volgens Budel bijzondere aandacht waard: "Elke cineast of fotograaf die een onvervalst beeld van het negentiende eeuwse Leiden wil oproepen, moet hier zijn." Namens Stiel stelde Budel voor dit straatje in het museumcomplex op te nemen door het transparant te overkappen en te gebruiken als een verbindende ruimte tussen het oude en nieuwe gedeelte.

De Gietijzeren Kandelaar is vooralsnog alleen een ideële prijs, er komt geen geld aan te pas. De prijs zal voortaan jaarlijks worden toegekend aan een persoon of instelling, die zich inspant voor behoud en herbestemming van het industrieel erfgoed van Leiden en omstreken.

De 25 cm hoge gietijzeren kandelaar in neorenaissance-stijl weerspiegelt de vormgeving van de negentiende eeuw. Een periode die heel

lang 'de lelijke tijd' is genoemd. Nu ontstaat daar, net als voor het industrieel erfgoed, geleidelijk meer waardering voor.

HB

STIEL-PRIJS
Uit waardering voor de terstond gevonden herbestemming van het behouden Scheltemacomplex.
16.12.99

Stijlvol congresseren en recipiëren in een academische ambiance.

Dat kan in het
ACADEMIEGEBOUW
van de Universiteit Leiden

Al meer dan 400 jaar is het Academiegebouw aan het Rapenburg het hart van de oudste universiteit van Nederland. Het gebouw bevat zalen en zaaltjes, die gebruikt kunnen worden voor congressen en representatieve doelen. Het Groot Auditorium is bij uitstek geschikt voor lezingen, er is een congreszaal met vergaderfaciliteiten en er zijn diverse grote en kleine zalen beschikbaar als vergaderruimte en cursuslokaal. Tevens is er een sfeervolle receptieruimte. Allerlei soorten van audiovisuele ondersteuning zijn mogelijk. Voor catering kan eveneens worden gezorgd, van receptie tot koud buffet of zelfs diner.

Voor reserveringen en bezichtigingen vooraf:
Manager Academiegebouw, tel. 071-5277203/ 5273110.
Schriftelijke aanvragen/informatie:
Bedrijfsbureau, Postbus 9500, 2300 RA Leiden.

StielZaken

Philips opent Smit-Röntgenarchief

De oproep in de vorige Stielz om informatie over het voormalige bedrijf Smit-Röntgen heeft een groot aantal reacties opgeleverd. Helaas was het niet mogelijk al met alle respondenten contact op te nemen, maar dat zal binnenkort zeker gebeuren. Smit-Röntgen maakte medische apparatuur. Ook de archiefdienst van Philips heeft inmiddels haar medewerking toegezegd bij de poging de geschiedenis van de onderneming te schrijven.

Philips nam het in 1923 in Leiden opgerichte bedrijf over in 1962, waarna een aantal activiteiten werd afgestoten. Zes jaar later verhuisde de rest van de onderneming naar Eindhoven, waarna deze volledig opging in het Philips-concern.

Philips stelde onder meer kopieën van notulen van de Raad van Bestuur beschikbaar, die onder meer informatie opleveren over de reden van vertrek uit Leiden. 'Zoals blijkt mag men op de Leidse arbeidsmarkt geen ruim aanbod van vaklieden verwachten', staat in een notitie uit 1965. 'Als vestigingsplaats is Leiden voor ons niet aantrekkelijk, maar vaklieden zijn ook elders (b.v. in Eindhoven) schaars, zodat het wellicht nog het beste is op het bestaande bedrijf voort te bouwen.'

Verder stelde Philips een aantal krantenknipsels beschikbaar uit 1972, toen het besluit viel om de Leidse vestiging van Philips te sluiten. Die centrale-antennefabriek was vier jaar eerder geopend als 'goedmakertje' voor

de sluiting van Smit-Röntgen. Daarom wordt ook de korte (Leidse) historie van deze NV Teweë beschreven. Dat moet gebeuren in een artikel over Smit-Röntgen dat in een van de komende nummers van dit blad verschijnt.

Tenslotte vond een bedrijfsarchivaris van Philips in de archieven een aantal uitgewerkte teksten van radio-uitzendingen die aan de sluiting van de antennefabriek zijn gewijd.

"Bij Philips schreeuwt men van de daken dat ze goed overleg wensen met de ondernemingsraden, vakorganisaties, maar wezenlijke inhoud geven aan deze zaak doet men niet", zei bestuurder Nederveen van de christelijke metaalbond tegen een NCRV-reportage.

"Het personeel is in hoge mate verantwoordelijk", merkt collega-bestuurder Noorendael van de Industriebond NVV op. "Ruim een half jaar geleden werden er mededelingen gedaan aan het personeel, ondernemingsraden en vakbond dat het personeelbestand verdubbeld zou worden."

Een aardig portret van Smit-Röntgen (en de antennefabriek) lijkt uit al deze gegevens wel te destilleren. Naast de hiervoor genoemde bronnen zijn dat het materiaal dat Stiel-donateur W. de Bock uit Hillegom vorig jaar reeds beschikbaar stelde en de bereidheid van een aantal oud-werknemers om te vertellen over hun bedrijf. Extra informatie, in welke vorm dan ook, blijft welkom bij ondergetekende. (tel. 020-6648296).

Cultureel Platform

In deze samenbundeling van Leidse culturele organisaties is Stiel vertegenwoordigd door de nieuwe penningmeester, Joop J. Gijsman. Het Cultureel Platform heeft van de Gemeente de beschikking gekregen over de expositieruimte van de Zijlpoort, te gebruiken tegen exploitatiekosten. Aangesloten culturele organisaties kunnen in de ruimte exposities inrichten, films vertonen of niet al te grote bijeenkomsten organiseren. De Gemeente wil het pand tussen april en september openstellen voor bezoekers en toeristen die daar informatie over Leiden kunnen krijgen. Leiden Promotie VVV zorgt voor folders en boekjes, maar er zijn vrijwilligers nodig die bereid zijn een paar uur per week een dienst te draaien. Voorwaarde is dat men Leiden moet kunnen 'verkopen'. We hopen met de diverse organisaties 30 vrijwilligers te kunnen vinden met liefde voor de stad.

Welke Stiel-donateur meldt zich bij mij aan?

Joop J. Gijsman,
Hogewoerd 125, 2311 HK Leiden
Tel/fax: 071 5125877
e-mail: joopgijs@hetnet

Beknopt jaarverslag Stiel 1999

De Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel) had op 31 december 1999 ongeveer 250 donateurs en werkgroepleden. Het periodiek Stielz werd daarnaast aan zo'n veertig erfgoedorganisaties en andere relaties gestuurd.

Stiel won in 1999 (gedeeld) de Nationale Industrieel Erfgoedprijs, die op 8 juni door staatssecretaris Van der Ploeg in het Leidse stadhuis werd uitgereikt. De Stichting gaf zelf op 16 december de 'Gietijzeren Kandelaar' aan Stedelijk Museum De Lakenhal als onderscheiding voor zijn inzet ten

bate van het industrieel erfgoed in Leiden.

Mede dankzij de inspanningen van Stiel wees de Leidse gemeenteraad een deel van Meelfabriek De Sleutels aan als monument. Verder spande de stichting zich in om kleiwarenfabriek Nieuw Werklust in Hazerswoude te behouden.

Straten in de nieuwbouwwijk op het terrein van de voormalige metaalfabriek HCG/NEM werden mede op voorstel van Stiel vernoemd naar activiteiten die daar vroeger plaatsvonden. De collectie industriële erfstukken werd uitgebreid met materiaal van

verdwenen Leidse bedrijven als de Groeteveiling, zoetwarenfabriek Pel en apparatenfabriek Smit-Röntgen. Het periodiek Stielz verscheen drie maal, waarvan een keer als dubbelnummer. De in 1999 begonnen losse verkoop van het blad op een groot aantal verkooppunten in Leiden ontwikkelt zich aanzienlijk. Stiel is financieel gezond.

Belangstellenden kunnen kosteloos een uitgebreid jaarverslag en financiële verantwoording aanvragen bij het secretariaat: Hogewoerd 125, 2311 HK Leiden.

DE WERELD OM JE HEEN.

Leidsch Dagblad

Rooseveltstraat 82, 2321 BN Leiden, tel. (071) 535 63 56

architecten

AIV B.V.
ingenieurs

Postbus 32056
2303 DB LEIDEN
Amphoraweg 5
2332 ED LEIDEN
tel.: (071) 531 33 25
fax.: (071) 531 83 74

VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

postbus 917
2300 AX Leiden

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud Leiden

De contributie bedraagt f 34,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts f 25,-. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 bent u lid van de Vereniging Oud Leiden

KEUZENKAMP B.V.
NATUURSTEEN DESIGN

WAARDIGE MONUMENTEN

DIE EEN GEDACHTENIS UITSTRALEN

HAAGSE SCHOUWEG 10 A, 2332 KG LEIDEN
FAX: 071 5768403 TELEFOON: 071 5764047

NAAST DE INGANG VAN BEGRAAFPLAATS "RIJNHOF"

"J. Zierikzee"
maatschoenmakerij

H.P.H. NUSTELING
BAKKERSTEEG 3
2311 RH LEIDEN

Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl